

КОРХОНАЛАР ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ
ТАҲЛИЛИ ҲАМДА УНИНГ МАЗМУНИ

*Астанакулов Олим Таштемирович -
и.ф.д., проф., Ўзбекистон халқаро ислом академияси*

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss6/a13

Ислом иқтисодиёти ва молияси кафедраси мудири

Аннотация. Мақолада корхоналар инвестиция фаолияти иқтисодий таҳлилининг зарурати асосланган, инвестициялар тушунчасига оид илмий ёндашувлар ёритиб берилган, корхона инвестиция фаолиятининг ташқи муҳит тузилмалари билан ўзаро алоқадорлиги баён этилган. Унда саноат ишлаб чиқариш кўрсаткичлари таҳлил қилинган, иқтисодий тизимнинг мураккаб таркибий тузилмаси сифатида корхонага капитал қўйилмаларнинг самарали жойлаштирилиши хусусиятлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: инвестициялар, иқтисодий таҳлил, корхона, саноат, иқтисодий тизим, иқтисодий ўсиш, фаолият тури.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЙ И ЕГО СУЩНОСТЬ

*Астанакулов Олим Таштемирович -
д.э.н., проф., Международная исламская академия Узбекистана
Заведующий кафедрой "Исламская экономика и финансы"*

Аннотация. В статье обоснована необходимость экономического анализа инвестиционной деятельности предприятий, разъяснены научные подходы к понятию инвестиций, раскрыта взаимосвязь инвестиционной деятельности предприятия со структурами внешней среды. Анализированы показатели промышленного производства, выявлены особенности эффективного размещения капитала на предприятии как сложной структурной структуре экономической системы.

Ключевые слова: инвестиции, экономический анализ, предприятие, отрасль, экономическая система, экономический рост, вид деятельности.

ECONOMIC ANALYSIS OF THE INVESTMENT ACTIVITY OF ENTERPRISES AND ITS ESSENCE

*Astanakulov Olim Tashtemirovich -
DSc., Professor, International Islamic Academy of Uzbekistan
Head of "Islamic Economics and Finance" Department*

Annotation. The article substantiates the need for an economic analysis of the investment activity of enterprises, explains scientific approaches to the concept of investment, reveals the relationship between the investment activity of an enterprise and the structures of the external environment. The indicators of industrial production are analyzed, the features of the effective allocation of capital at the enterprise as a complex structural structure of the economic system are revealed.

Key words: investment, economic analysis, enterprise, industry, economic system, economic growth, type of activity.

Кириш. Корхоналар инвестиция фаолиятини иқтисодий таҳлил қилиш муҳим аҳамият касб этса, таҳлил натижаларига асосланган хулосаларни шакллантириш орқали корхонанинг келгуси йилларга мўлжалланган стратегик қарорларни қабул қилишда фойдаланиш мумкин. Сифатли ўтказилган таҳлил натижасида корхона фаолиятида юзага келиши мумкин бўлган турли даражадаги хавф-хатар ва рискларни олдиндан кўра олиш, аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш юзасидан стратегик қарорлар қабул қилиш, рисклар даражасини камайтириш мақсадида турли фаолият йўналишлари бўйича диверсификацияларни амалга ошириш имкониятларини юзага келтиради. Бу тадбирлар эса охири оқибат корхоналарни инқирозли ҳолатларда кўриши мумкин бўлган турли талафотлар даражасини қисқартиришга ва банкрот бўлишининг

олдини олишга хизмат қилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида ҳам инвестицияларни жалб қилишнинг самарали воситаларидан бири бўлган давлат-хусусий шериклик механизмларини транспорт, энергетика, йўл, коммунал, тиббиёт, таълим каби соҳаларга кенг татбиқ этиш кераклиги, шунингдек, энергетика, нефть-газ, геология, транспорт, йўл қурилиши, қишлоқ ва сув хўжалиги, ичимлик суви ва иссиқлик таъминоти ҳамда бошқа қатор тармоқларида чуқур таркибий ислохотлар бошланганлиги, саноатнинг 12 та етакчи тармоғида модернизациялаш ва рақобатдошликни кучайтириш дастурлари жадал амалга оширилаётганлигини, натижада, 2019 йилда саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми 6,6 фоизга кўпайганлиги таъкид-

лаб ўтилган [1]. Саноат корхоналарини модернизация қилиш, техник-технологик янгилаш ва янгиларини ишга тушириш асосий фондлар ҳажмининг муттасил ошиб боришига олиб келади.

Иқтисодий таҳлил деганда, маълум бир ҳўжалик юритувчи субъект фаолиятининг турли жабҳаларини ўзида мужассам этиб, яхлит бир тизимлаштирилган фундаментал ёндашув, услубиёт ва назарияларга таянган ҳолда амалга ошириладиган комплекс таҳлил ҳисобланиб, амалга оширилган таҳлил якунида субъект фаолиятига маълум бир қирралардан баҳо бериш имкониятини яратиш билан бир қаторда, келгуси даврга мўлжалланган қарорларга келишда таҳлил натижаларидан самарали фойдаланиш, тушунилади. Иқтисодий таҳлилни амалга ошириш жараёни субъект фаолияти билан бевосита боғлиқ бўлган ҳўжалик алоқаларини юзага келтириб, мазкур алоқаларнинг ҳар бирида вужудга келиши мумкин бўлган муаммолар ва уларнинг оптимал ечимларини аниқлаш, мазкур жараённи таҳлил қилишда махсус методлар, усуллар, йўналишлар орқали мақсадли ёки алоҳида белгилаб олинган вазифаларни бажариш, келгусида юзага келиши мумкин бўлган муаммоли кейсларни аниқлаш, уларни бартараф этиш юзасидан тегишли қарорларни шакллантиришга эришиш ҳисобланади. Мазкур жараёнда диалектик ёндашиш, реал воқеликлар илмий тадқиқот усуллари билан бўлган анализ ва синтез усуллари билан бутунлигини таъминлашга эришиш муҳим ҳисобланади [9]. Корхонанинг келгуси даврларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясини ишлаб чиқишда унинг инвестиция фаолиятини узоқ муддатли мақсадларга эришиш учун устувор йўналишлари белгилаб берилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. XX асрнинг 80-йилларига келиб, иқтисодий адабиётларда “инвестиция” атамаси социалистик такрор ишлаб чиқариш жараёни таҳлили амалиётида фойдаланилмаган ва асосан, хорижлик иқтисодчи олимларнинг иқтисодий тадқиқотлардагина келтирилган.

Таъкидлаш лозимки, “инвестиция фаолияти” тушунчаси капитал қўйилмалар мазмунидан фарқ қилиб, инвестициядан кўра анча тор маънода қўлланилган. Хусусан, капитал қўйилмалар иқтисодий ресурсларнинг бошқа турлари: ахборот ресурслари, қимматли қоғозлар, товар моддий захиралар ва инсон капиталига ҳам қўйилиши мумкин.

Инвестиция фаолияти билан боғлиқ тадқиқотларнинг ривожланишига XIX асрнинг хорижий иқтисодчи олимлари: Ж.Кейнс, Ж.Кларк, Р.Харрод, С.Фишер, Р.Дорнбуш, Р.Шмалензи кабилар [8; 12; 11] ҳам ўз муносиб ҳиссасини қўшишган.

Инвестицияларга доир назарий қарашлар-

ни тадқиқ этиш давомида хорижлик ва маҳаллий иқтисодчи олимлар томонидан унинг турли жиҳатлардан келиб чиқиб таърифлашга бўлган уринишлар амалга оширилганини кузатишимиз мумкин. Масалан, такрор ишлаб чиқариш доиравий ҳаракатидаги асосий капитал қийматини тавсифловчи жараён сифатида асосий капитални тиклаш бўйича қилинган харажатларнинг қиймат ҳаракати билан боғлиқ бўлган иқтисодий муносабатларни тушунтириши, инвестицияларнинг иқтисодий категория сифатидаги талқини билан изоҳланган [10].

Бир гуруҳ иқтисодчи олимларнинг бундай ёндашувларидан инвестицияларнинг жараён билан боғлиқ ёндашув сифатидаги мазмуни кенгроқ маънога эга эканлигини англаш қийин эмас. Чунки такрор ишлаб чиқариш доиравий ҳаракатидаги қиймат ҳаракати инвестициялар нафақат асосий капиталнинг, балки айланма маблағларнинг ҳам кўпайишига олиб келишини кўрсатади. Шунингдек, инвестициялар кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш ҳаракати ўрганилган бўлиб, инвестиция даври босқичининг асосий капитал ва ишлаб чиқариш кучларига киритилиши ҳамда якунланишига боғлиқ равишда ёндашилган.

“Инвестициялар” тушунчасига бўлган назарий қарашлардаги сарфли ёндашуви мазмунан такрор ишлаб чиқаришдаги асосий фондларга қилинган харажатлар, уларни кенгайтириш ва модернизациялаш билан бевосита боғлиқдир. Назарийчиларнинг мазкур ёндашув бўйича илгари сурган ғоялари амалий фаолият билан боғлиқ бўлиб, бу, асосан, маъмурий-буйруқбозлик иқтисодиёти ҳукм сурган ҳўжалик механизми шароитидагина амал қилган. Жамият такрор ишлаб чиқариш жараёни товар-пул муносабатлари барқарорлигини таъминлаш муаммосининг кучайиши, маъмурий-буйруқбозлик тизимини бошқариш самарадорлигининг умумий пасайишига ва инвестицияларнинг ресурс ёндашуви мурожаат қилишга олиб келган. Ресурс ёндашув негизида инвестиция ресурслари назарияси ётади. Шу жиҳатдан, фикримизча, инвестициялар такрор ишлаб чиқариш асосий фондларида молиявий харажат сифатида юзага чиқади. Иккала ёндашувда ҳам камчиликлар мавжуд бўлиб, бу инвестиция фаолияти таҳлилининг объект сифатидаги турғун ҳолати билан чегараланади. Харажат ва ресурс ёндашуви инвестицияларнинг бутун бир жараён сифатидаги тадқиқот доирасини ҳам чеклаб қўяди.

Классик иқтисодчилардан бўлган Ж.Кейнс томонидан амалга оширилган илмий тадқиқотларда инвестициялар истеъмол қилинмаган даромаднинг бир қисми, яъни маълум даврдаги ишлаб чиқариш фаолияти натижасидаги мулкый қийматнинг жорий ўсиши сифатида эътироф этилади [8]. Замонавий иқтисодиёт назариясида

эса инвестициялар – реал капитални (машина-ускуналар, ишлаб чиқариш бинолари ва бошқ.), товар ва хизматларни ишлаб чиқариш учун харажатларни амалга ошириш [6], деб таърифланган.

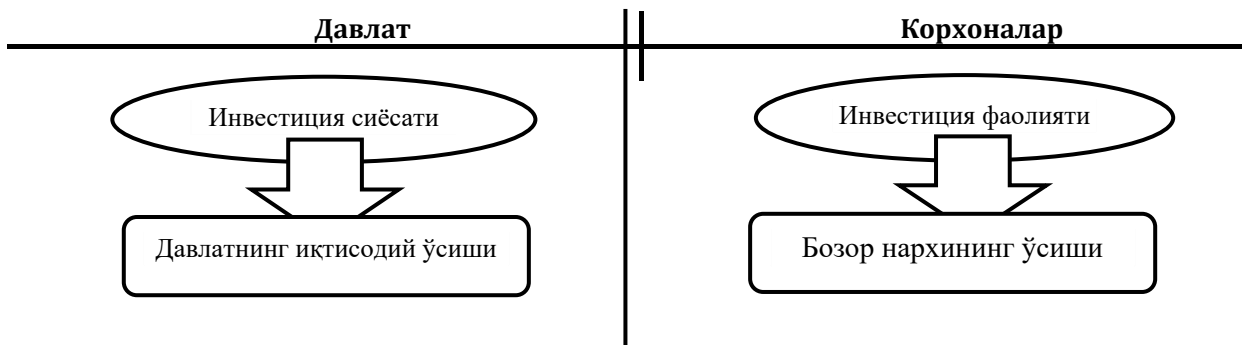
Хорижлик иқтисодчи олимлардан Лоренс Ж.Гитман ва Майкл Д.Жонклар: “Инвестиция – бу даромаднинг самарадорлиги ва капитал қиймати сақланишини кафолатлайдиган ёки унинг қийматини оширишга қаратилган капитални жойлаштириш усули” [7] деб талқин этадилар. Бошқа иқтисодчи олимлар эса: “Инвестициялар – бу капитални сақлаш ва ошириш мақсадидаги пуллик қўйилмалардир”, – деб таъриф беришди [2]. Кейинги талқинларга назар соладиган бўлсақ, аксарият иқтисодчи олимларнинг инвестициялар мазмунига бўлган ёндашувларида, уларнинг фикрларида кескин ўзгаришлар кузатилмайди.

Биз томонимиздан амалга оширилган илмий тадқиқотлар натижасида шундай хулосага келиндики, инвестицияларнинг бундай талқин қилиниши уларнинг иқтисодий мазмун-моҳиятини тўлиқ очиб бера олмайди ва чекланган характерга эга. Зеро, инвестиция қўйилма-

лари харажатлардангина иборат ҳисобланмайди ва ўзига хос мазмун-моҳиятига, шаклига эгадир.

Тадқиқот методологияси. Мазкур тадқиқотда бир қатор онлайн маълумотлар базаларидаги илмий манбаларда ўз аксини топган инвестиция таҳлилига таалуқли эмпирик ва концептуал тадқиқотлар ўрганилди ва улардаги илмий ёндашувлар тизимлаштирилди. Шунингдек, тадқиқот ишида тизимли таҳлил, тарихийлик ва мантиқийлик, индукция ва дедукция, анализ ва синтез, қиёсий таҳлил, монографик таҳлил ва гуруҳлаш усуллари қўлланилди.

Таҳлил ва натижалар. Инвестиция фаолияти корхонада хўжалик юретишнинг ҳар қандай даражасида инвестицияларни самарали жойлаштириш, уларни амалга ошириш ва бошқаришдан иборат. Инвестиция фаолияти нафақат ҳар қандай хўжалик юритувчи субъект, балки турли даражаси ва ўлчами, келажақдаги истиқбол тараққиёт стратегиясига қарамай, бутун бир иқтисодий тизимнинг муҳим шартларидан ҳисобланади. Бизнингча, мазкур жараёнларни давлат ҳамда корхоналар мисолида қуйидагича тасвирлаш мумкин бўлади (1-расм).

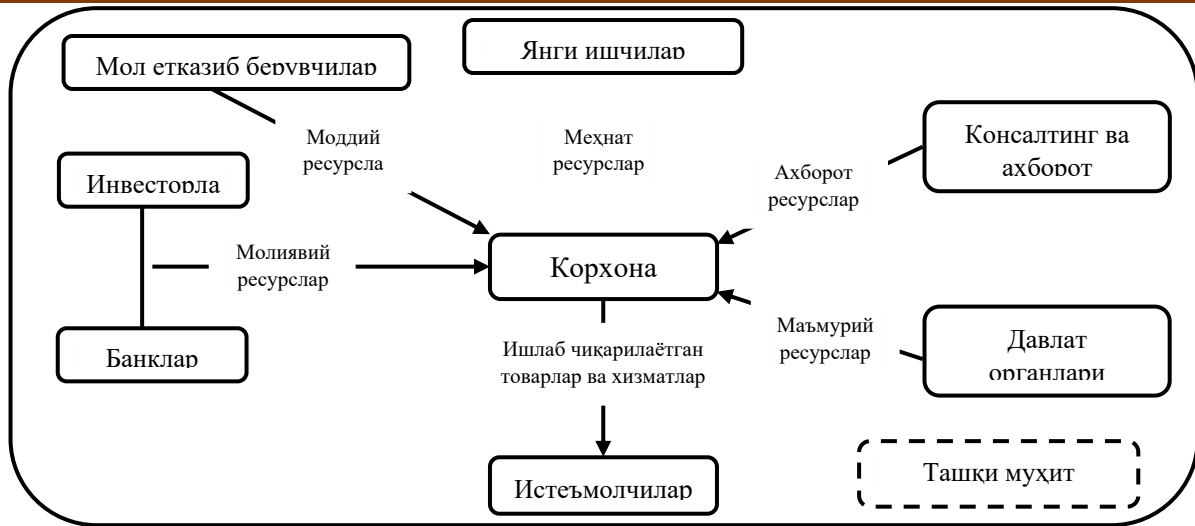
1 - расм. Иқтисодий тизимнинг барча даражаларида инвестиция фаолиятининг функционал жиҳатлари тавсифи

Инвестиция фаолиятининг бундай мажмуавий ва чамбарчас боғланган таркибий тузилмаси ўз ўрнида корхона учун мураккаб иқтисодий тизим ҳисобланади. Шунинг учун замонавий иқтисодчи олимлар корхоналар иқтисодий фаолияти таҳлилини амалга ошириш жараёнида тизимли ёндашувдан фойдаланишади. Чунки корхона доирасида таҳлилни амалга ошириш жараёнида иқтисодий таҳлил методларидан, хўжалик юретиш фаолияти билан боғлиқ бўлган барча алоқаларни таҳлил қилишда фойдаланишади ва бутун бир иқтисодий тизимни таҳлил қилиш жараёни билан узвий боғлиқлигидан далолат беради. Шунингдек, бу жараён биз томонимиздан амалга ошириладиган корхоналар инвестиция фаолияти таҳлилига ҳам узвий боғлиқ. Мазкур жараёнлар, биринчи навбатда, алоҳида омилар таҳлили корхона таркибий тузилмаси бутун бир иқтисодий таҳлилини амалга ошириш

тартибини белгилайди. Буни микромуҳит шароитида корхона иқтисодий фаолиятининг кўргазмали шаклдаги тасвиридан кўриш мумкин бўлади (2-расм).

Ушбу таркибий тузилмалар барча юридик ва жисмоний шахслар, шунингдек, корхоналар билан ўзаро алоқадор бўлган давлат муассасаларидан иборат. Бу миллий иқтисодиётда реал ва молиявий секторлар ўзаро алоқадор ва мутаносиб эканлигини билдиради. Шунинг учун инвестиция фаолиятининг реал секторда амалга оширилиши жараёни молия секторига чамбарчас узвий боғлиқ, деган хулосага келинади.

Иқтисодий тизимнинг мураккаб таркибий тузилмаси сифатида корхонага капитал қўйилмаларни жойлаштириш ҳолати корхона инвестиция фаолияти таҳлилини амалга оширишнинг асосий мақсадларини ифодалайди (3-расм).

2 - расм. Корхона инвестиция фаолиятининг ташқи муҳит тузилмалари билан ўзаро алоқадорлиги

Улар қуйидагилар: келажакда корхонанинг бозор қиймати ва ўз эгаларига келтирадиган даромад манбаи ҳажмини оширишга эришиш;

корхонага жалб этилган инвестиция самардорлигини ошириш;

инвестиция фаолияти таҳлилини амалга ошириш орқали корхонанинг ликвидлиги, тўловга қобиллиги ва молиявий барқарорлигини таъминлашга эришиш ҳамда мазкур кўрсаткичлар устидан доимий назоратни таъминлаш;

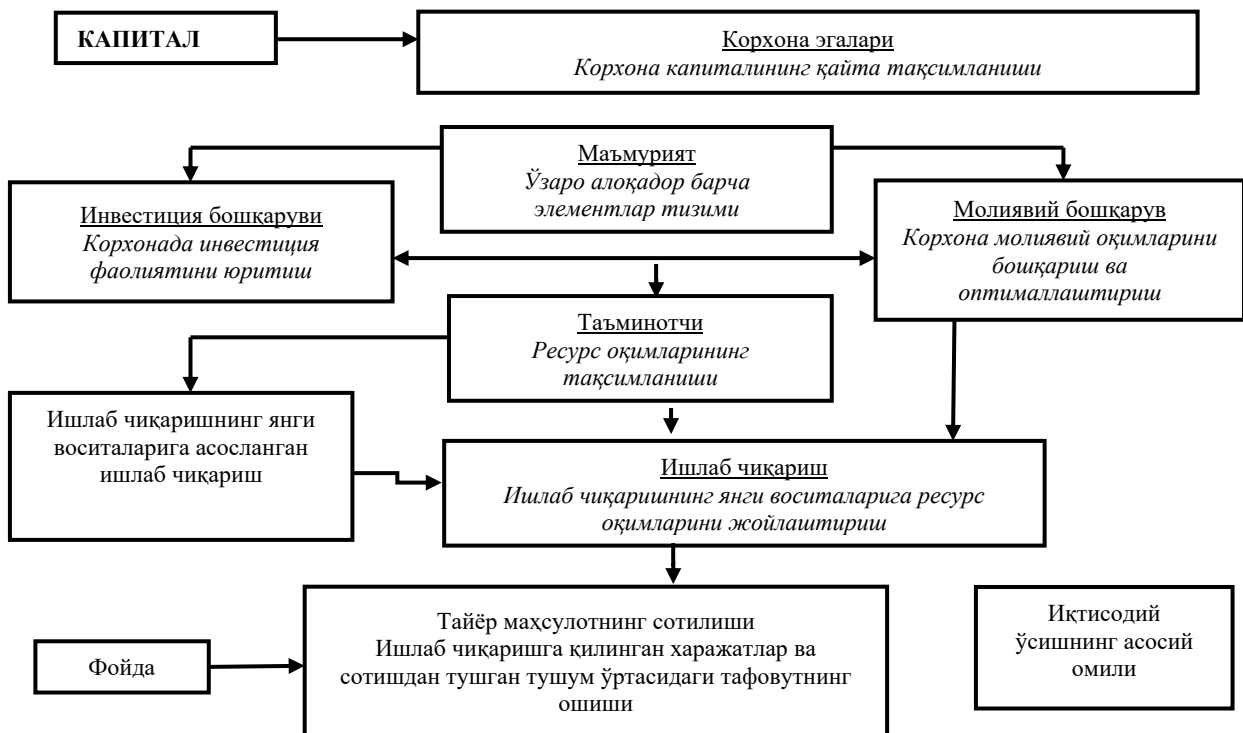
инвестиция лойҳаларининг соф жорий қийматини оширишга эришиш;

инвестицияларни молиялаштириш манба-

ларини оптималлаштириш;

инвестиция рискларини вақтида аниқлаш ва уларни самарали бошқариш юзасидан стратегик қарорлар қабул қилиш кабилардир.

Умуман олганда, юқорида келтирилган вазифалардан келиб чиқиб, инвестиция фаолияти таҳлилини амалга ошириш жараёнини иккита жабҳада кўриш мумкин. Булар инвестиция фаолияти таҳлилини бошқариш ҳамда инвестиция жалб этувчанлик даражаси фаолиятини оширишдир. Мазкур йўналишлар корхона иқтисодий фаолияти ва инвестиция фаолияти таҳлили билан бир-бирига боғлиқ бўлган тизимлардир (4-расм).

3 - расм. Иқтисодий тизимнинг мураккаб таркибий тузилмаси сифатида корхонага капитал қуйилмаларнинг самарали жойлаштирилиши

Инвестиция фаолияти таҳлилининг иккинчи йўналиши, аксинча, молиявий таҳлил билан боғлиқ бўлиб, корхона ташқи муҳит субъектларидан жалб этиладиган инвестицияларни таҳлил қилиш жараёни билан боғлиқ бўлиб, буларга қимматбаҳо қоғозлар, молиявий кредитлар ва суғурта компаниялари капитал қўйилмаларини кўрсатишимиз мумкин[3]. Ривожланган мамлакатларда ҳар қандай етакчи компания ўз эгалик ҳуқуқини сақлаб қолиши ва уни бошқариши ҳамда мулкчилик муносабатларини мужассамлаштириш, яратилган муҳит ва шароитини яратиш, корхона инвестицияларни жалб этувчанлик даражаси, қўшимча акциялар чиқариш, узоқ муддатли қимматбаҳо қоғозларни бозор қийматидан қатъи назар сотиш жараёни натижаси IPO (Initial Public Offering) орқали белгиланади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, инвес-

тиция фаолиятини самарали амалга ошириш корxonанинг бутун бир молиявий ресурсларининг ташкилий таркибий тузилмаси билан бево-сита боғлиқ. Шунингдек, молиявий ресурслар корхона ишлаб чиқариш жараёнини вақтинчалик тезлаштиради. Чунки, молиявий ресурслардан унумли фойдаланмаслик, ўз вақтида назоратнинг издан чиқиши ва инвестиция фаолияти таҳлилида юзага келаётган муаммолар нуқтаи-назаридан бартараф этмаслик корxonани оғир оқибатларга олиб келади. Агар корхона инвестиция фаолиятини амалга оширмаса, ўз ўрнида асосий ва айланма капиталнинг эскиришига олиб келади. Инвестиция фаолиятини сифат жиҳатдан амалга оширилиши нафақат асосий капиталнинг янгиланишига, балки истиқболли фойдага эришишга олиб келади. Натижада, корxonанинг узоқ муддатли истиқболли ривожла-ниши таъминланади.

4-расм. Корхоналарда инвестиция фаолияти таҳлилининг амалга ошириш йўналишлари

Тадқиқот ишимизнинг объекти бўлган саноат корxonалари фаолиятини тадқиқ этадиган бўлсак, ўтган йиллар давомида ЯИМда саноатнинг улуши кескин ўсиш тенденциясига эга бўлган. Жумладан, 2010 йилда бу кўрсаткич 20,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2021 йилга келиб, қарийб 28,1 фоизга тенг бўлган. Албатта, бу саноатда ишлаб чиқариш ҳажмининг кескин ошиши, уларга инвестицияларнинг жалб этилиши ўз таъсирини кўрсатган. Жумладан, 2010-2021 йилларда саноатда ишлаб чиқариш ҳажмининг ўзгариш динамикасини таҳлил қиладиган бўлсак, ўсиш ўртача 5,5 фоиз атрофида бўлишига эришилган. Бундан ташқари, саноат, хусусан, қора металлургия саноати корxonалари фаолиятига жалб этилган инвестициялар ҳажмини таҳлил қиладиган бўлсак, бу кўрсаткич 2010 йилда

530,6 млрд. сўмга тенг бўлган бўлса, 2021 йилда қарийб 678,9 млрд.сўмдан ошиб кетди (1-жадвал).

Корхона ўз фойдасини самарали реинвестиция қилиш механизмининг ишлаб чиқиши, келажакда ушбу корxonанинг иқтисодий рақобатбардошлигини оширади ва бўш турган маблағларнинг самарали айланишига олиб келади (2-жадвал).

Ушбу жадвалда саноат корxonаларининг иқтисодий фаолият турлари асосида соф фойдасининг ўзгариш динамикасини таҳлил келтирилган бўлиб, унга кўра, қайта ишлаш саноат корxonаларининг соф фойдаси 2014 йил 3439,8 млрд. сўмни ташкил этган бўлса, 2021 йил бу кўрсаткич 7176,9 млрд. сўмни ташкил этган.

Ўзбекистон Республикасида саноат ишлаб чиқариш кўрсаткичлари таҳлили

Йиллар	ЯИМда саноатнинг улуши, %да	Саноатда ишлаб чиқариш ҳажми динамикаси, %да	Қора металлургия саноати корхоналарида инвестиция ҳажми, млн.сўм
2010	20,2	105,9	530644,9
2011	18,7	104,4	535033,4
2012	19,3	105,7	524805,1
2013	19,7	107,5	627248,0
2014	20,2	104,5	662169,6
2015	20,2	105,3	524772,3
2016	20,6	105,4	804273,6
2017	22,2	105,2	1529159,6
2018	26,5	110,8	4559413,1
2019	30,0	105,0	9011829,2
2020	28,5	100,7	6572241,3
2021	28,1*	106,2	6789693,4

*<https://qalampir.uz/news/2021-2023-yillarda-yaimning-asosiy-ulushi-k-aysi-tarmok-larga-tugri-keladi-29356>

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Тоғ-кон саноати корхоналарида 2017 йили 2612,4 млрд. сўм зарар кўрилган бўлса, 2021 йилда ушбу тармоқ корхоналарининг жами соф фойдаси 118,3млрд. сўмни ташкил этган. Саноат

корхоналарининг умумий молиявий натижаларига кўра, 2014 йил 4259,5 млрд. сўм соф фойда кўрилган бўлса, кейинги йилларда бу кўрсаткич 5 мартагача ортган.

Иқтисодий фаолият турлари бўйича саноат корхоналарининг молиявий натижалари (соф фойдаси, млрд.сўм)

	2015 й.	2016 й.	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.
Тоғ-кон саноати ва очиқ конларни ишлаш	2643,3	2652,4	-2612,4	392,6	392,6	-224,8	118,3
Қайта ишлаш саноати	3645,1	4804,7	7950,5	20642,4	20642,4	5814,2	7176,9
Электр, газ, буғ билан таъминлаш ва ҳавони кондициялаш	160,6	-122,2	-727,9	-787,8	-787,8	67,3	332,3
Сув билан таъминлаш, канализация тизими, чиқиндиларни йиғиш ва утилизация қилиш саноати	11,3	24,2	209,9	-141,6	-141,6	10,9	11,2

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Тадқиқотларга таянадиган бўлсак, саноат корхоналарининг соф фойдаси ортиши билан уларнинг инвестиция фаолиятини молиялаштиришга зарур бўлган маблағлар ортиши кузатилади. Умуман, корхоналарнинг мавжуд маблағларини (инвестициялар) йўналтириш объекти қуйидагилар ҳисобланади:

- янги ускуна, жиҳозлар, техника воситаларини сотиб олиш ва ўрнатиш;
- янги инновацион ғояларни молиялаштириш;
- янги бино-иншоотлар қуриш ва фойдаланишга топшириш;
- асосий фондларни таъмирлаш, янгилаш ва қайта қурулантириш;
- маҳсулот ассортиментини кўпайтириш ва янги бозорларни забт этиш;
- кадрлар малакасини даврий равишда

ошириб бориш.

Саноатнинг қайта ишлаш корхоналари инвестиция фаолиятининг ўзига хос томони шундаки, ушбу корхоналарда инвестициялар реал инвестициялар шаклида амалга оширилади, инвестицияларнинг бошқа турлари орқали инвестиция фаолиятини молиялаштириш амалиётда кам учрайди[4]. Саноат корхоналари инвестиция фаолиятини молиялаштиришда инвестиция фаолияти ва унинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиш мақсадга мувофиқ. Инвестиция фаолияти фақат инвестицияларни амалга ошириш жараёнлари билан боғлиқ фаолият ҳисобланади. Инвестиция фаолияти учун нисбатан катта миқдордаги маблағларни сарфлаш, фойдага ёки бошқа фойдали самарага эга бўлишда муҳимдир.

Демак, Ўзбекистон иқтисодиётининг тараққиётини таъминлашда саноат корхоналарига

инвестицияларни йўналтириш муҳим ҳисобланади, энг аввало, иқтисодий интенсив ривожлантириш асосида ва янги техника-технологиялар жалб қилиш ҳамда ўзлаштириш негизида ривожлантириш билан ифодаланади.

Мамлакатимизда саноат корхоналарининг инвестиция фаолиятини молиялаштиришда инвестиция манбалари (корхонанинг ўз маблағлари) етишмаслиги кузатилади. Корхоналарнинг молиявий натижаларининг ижобий эмаслиги замирида корхоналарнинг молиявий аҳволи ёмонлашади, натижада, улар инвестиция фаолиятини молиялаштиришда ташқи молиялаштириш манбаларига эҳтиёж сезади[5]. Саноат корхоналарининг инвестиция фаолиятини молиялаштиришга маблағларни жалб қилиш шартларидан бири инвестиция борасидаги ҳамкорликда ортирилган тажрибани ҳисобга олган ҳолда инвестицияларнинг табиий оқимини кўпайтириш ҳисобланади. Бунинг учун мамлакатда инвестиция муҳити жозибadorлиги ва корхоналарнинг ички инвестиция имкониятларини оширишнинг зарур чоралари кўрилиши лозим. Бу эса корхоналарнинг инвестиция фаолигига ижобий таъсир кўрсатади ва инвестиция фаолиятини молиялаштиришда ўзига хос механизмнинг яратилишига замин яратади.

Саноат корхоналари инвестиция фаолиятини молиялаштиришда қуйидагиларга эътибор қаратиш керак:

- саноат корхоналарида (мисол учун тўқимачилик корхоналарида) инвестиция фаолиятини молиялаштиришда жалб этилган маблағлардан фойдаланиш механизмини яратиш;

- саноат корхоналари инвестиция фаолиятини молиялаштиришга маблағлар жалб қилишда анъанавий усуллар билан бирга, ноанъанавий усуллардан (мисол учун венчурли молиялаштириш) фойдаланишга кенг шароитлар яратиш;

- саноат корхоналарида инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда инновацион воситалардан фойдаланиш ва уларни амалга ошириш.

Самарали ташкил этилган инвестиция фаолиятини молиялаштириш механизмига корхонанинг юқори самардорлигини таъминлайди. Бу эса, корхонанинг олдида қўйган мақсадларига эришишга ва уларнинг амалга ошишига ёрдам беради. 2020 йил 1 январь ҳолатига кўра, саноат корхоналари ва ташкилотлар сони

70,6 мингтани ташкил этиб, ўтган йилнинг мос даврига нисбатан 124,1 фоизга ошган. Жами саноат корхоналари ва ташкилотлар сони кўпайишининг асосий омили сифатида ишлаб чиқариш (қайта ишлаш) саноатида 124,4 фоизга (жами саноатдаги улуши 94,6 фоиз), тоғ-кон саноати ва очиқ конларни ишлашда 129,5 фоизга (жами саноатдаги улуши 3,3 фоиз), электр, буғ, билан таъминлаш ва ҳавони кондициялаш – 119,8 фоизга (жами саноатдаги улуши 0,5 фоиз) сув билан таъминлаш, канализация тизими, чиқиндиларни утилизация қилишнинг – 105,0 фоизга (жами саноатдаги улуши 1,6 фоиз) ўсишидир.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса ўрнида алоҳида таъкидлаш мумкинки, хўжалик юретишнинг барча даражаси биз томонимиздан амалга оширилган тадқиқотда тўлақонли ўрганилди. Маълумки, қатор иқтисодчи олимлар томонидан инвестицияларни алоҳида олинган таҳлили биз томонимиздан амалга оширилган инвестиция фаолияти комплекс иқтисодий таҳлилни юқори тартибда тизимлаштиришимиз учун асос вазифасини ўтади.

Мазкур тадқиқотда илгари сурилган инвестиция фаолияти комплекс иқтисодий таҳлили корхоналар инвестиция фаолияти таҳлилни ялпи баҳолаш ва барча бозор иштирокчилари субъектлари учун янги йўналишдаги истиқбол режаларини тузишга имконият яратади. Шунингдек, ташқи инвестиция фаолияти таҳлили корхона реал вазиятда қай йўсинда инвестиция жалб этувчанлик даражасини ошириши ва молиявий ресурслар оқимини самарали йўналтириш ҳамда инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда асқотади. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, бугунги кунда тежамли ишлаб чиқариш концепциясига асосланган корхоналар нафақат мамлакатда, балки жаҳонда ҳам тан олинган йирик корхоналардан ҳисобланади. Бу биз томонимиздан амалий жиҳатдан корхона қийматини ва нуфузини белгилаб берадиган омили таҳлилларни амалга ошириш лозимлиги ҳозирги замон талабларига жавоб беради ҳамда ҳар қандай илмий тадқиқот ишларининг асосини ташкил этади. Шунини унутмаслик керакки, замонавий бозор иқтисодий шакллантираётган ва инновацион маҳсулот, хизматлар яратишда кўрсатилган барча таҳлил усулларидан фойдаланиш тақозо этилади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <https://www.uza.uz>
2. Аскинадзи В.М. Инвестиции: учебник для вузов / В.М. Аскинадзи, В.Ф. Максимова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство “Юрайт”, 2020. – 385 с.
3. Astanukulov, O. (2020). National projects and government programmes: functional algorithm for evaluating and modelling using the Data Science methodology. *Economic Annals-XXI*, 183(5-6), 51-59. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.V183-05>.
4. Astanukulov, O., Asatullaev, Kh., Saidaxmedova, N., & Batirova, N. (2021). The energy efficiency of the national economy assessment in terms of investment in green energy. *Economic Annals-XXI*, 189(5-6(1)), 26-34. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.V189-03>

5. Astanakulov, O.T., Raximov, M.Y., Kalandarova, N.N. (2020). Analysis of The Investment Program of The Analytical Cycle at the Enterprise for the Development of the Company's Entrepreneurial Activity. Academy of Entrepreneurship Journal, Vol: 26 Issue: 3S, 1528-2686. (Scopus) Retrieved from <https://www.abacademies.org/articles/analysis-of-the-investment-program-of-the-analytical-cycle-at-the-enterprise-for-the-development-of-the-companys-entrepreneurial-a-9736.html>
6. Борисов Е.Ф. Хрестоматия по экономической теории. – М.: Юристъ, – 2000. – 536 с.
7. Гитман Л.Д., Джонк М.Д. Основы инвестирования. – М.: Дело, 1999. - 1008 с.
8. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости процента и денег. Классики экономической науки – XX век. – М.: Гелиос АРВ, 2020. - с. 229.
9. Любушин Н.П. Экономический анализ: учеб. пособие – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012.
10. Подшиваленко Г.П., Киселева Н.В. Инвестиционная деятельность. – М.: Кнорус, 2005.
11. Темирова З.У., Темирболатова С.Х. Учебно-методическое пособие по дисциплине «История экономических учений» для студентов ОФО-ЗФО, обучающихся по программе подготовки 38.05.01 «Экономическая безопасность», специализация «Экономико-правовое обеспечение экономической безопасности». – Черкесск:БИЦ СевКавГГТА, 2018.
12. Харрод Р.Ф. К теории экономической динамики. Классики экономической мысли. - М.: Директ-Медиа, 2007.

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss6/a14

МАМЛАКАТИМИЗГА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ЭТИШ ВА УЛАРНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Худайбердиев Равшан Уктамжонович -

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
хузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиётини

ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари”
илмий –тадқиқот маркази таянч докторанти

Аннотация: Иқтисодиётнинг ҳозирги рақамли иқтисодиётга асосланган шароитида хорижий инвестицияларнинг ўзига хос ўрни бор албатта. Уларни мамлакатимизга жалб қилиш орқали мамлакатимизда янги ишлаб чиқариш объектларини барпо этиш, хизмат кўрсатишни замонавийлаштириш ва бошқа соҳа – жабҳаларни салоҳиятини оширишда ҳудудлар инфратузилмасини яхшилашда хорижий инвестицияларни жалб этиш ва уларни самарали бошқаришни такомиллаштириш муҳим ҳисобланади.

Калит сўзлар: иқтисодиёт, инвестиция, бевосита хорижий инвестиция, капитал, портфель, солиқ, амортизация, кредит, стратегия.

ПУТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В НАШУ СТРАНУ И ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИХ УПРАВЛЕНИЯ

Худайбердиев Равшан Уктамжонович -

докторант научно-исследовательского центра
«Научные основы и проблемы развитие экономики
Узбекистана» при Ташкентском государственном
экономическом университете

Аннотация: Иностранные инвестиции, безусловно, имеют свое место в современной экономике, основанной на цифровой экономике. Привлекая их в нашу страну, важно привлекать иностранные инвестиции и повышать эффективность их управления, строить новые производственные мощности в нашей стране, модернизировать сервисное обслуживание и улучшать инфраструктуру регионов, повышать потенциал других сфер.

Ключевые слова: экономика, инвестиции, прямые иностранные инвестиции, капитал, портфель, налог, амортизация, кредит, стратегия.

WAYS TO ATTRACT FOREIGN INVESTMENT TO OUR COUNTRY AND IMPROVE THEIR EFFECTIVE MANAGEMENT

Khudaiberdiev Ravshan Uktamjonovich -

at the Tashkent State University of Economics
"Develop the economy of Uzbekistan scientific foundations
and problems" research PhD student at the center

Annotation: Foreign investments certainly have their own place in the current economy based on the digital economy. By attracting them to our country, it is important to attract foreign investments and improve their effective management, to build new production facilities in our country, to modernize service delivery and to improve the infrastructure of the regions, to increase the potential of other areas.

Key words: economy, investment, foreign direct investment, capital, portfolio, tax, depreciation, credit, strategy.